

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 6, No. 1, 2017

DUDINSKÝ, V. – DANČIŠIN, V. – LAČNÝ, M.: The analysis of cross-border cooperation between the Slovak Republic and Ukraine. *Annales Scientia Politica*, Vol. 6, No. 1 (2017), pp. 46 – 56.

Abstract:

In the circumstances of existing tendencies towards integration within uniting Europe, it is necessary to surmount mental stereotypes, which, from the historical point of view, have perceived borders and border zones as the areas of potential conflict, battlefield or buffer-zone, where all more significant investments are exposed to possible risk. Surpassing this legacy of the past is relevant also in the case of the Slovak-Ukrainian border zone, which though having a real potential is stigmatized by the phenomenon of periphery and border zone. The realized research, which is the subject of the study, assesses a current state of cross-border cooperation between the Slovak Republic and Ukraine and exposes its positives and at the same time also deficiencies, which are reflected by its participants.

Keywords:

Cross-border analysis, Cross-border cooperation, Participants of cross-border cooperation, Project activities

VLADISLAV DUDINSKÝ – VLADIMÍR DANČIŠIN – MARTIN LAČNÝ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: vladislav.dudinsky@unipo.sk
vladimir.dancisin@unipo.sk
martin.lacny@unipo.sk

VÝSKUM CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁČE MEDZI SLOVENSKOU REPUBLIKOU A UKRAJINOU

VLADISLAV DUDINSKÝ – VLADIMÍR DANČIŠIN – MARTIN LAČNÝ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: vladislav.dudinsky@unipo.sk
vladimir.dancisin@unipo.sk
martin.lacny@unipo.sk

Abstract:

In the circumstances of existing tendencies towards integration within uniting Europe, it is necessary to surmount mental stereotypes, which, from the historical point of view, have perceived borders and border zones as the areas of potential conflict, battlefield or buffer-zone, where all more significant investments are exposed to possible risk. Surpassing this legacy of the past is relevant also in the case of the Slovak-Ukrainian border zone, which though having a real potential is stigmatized by the phenomenon of periphery and border zone. The realized research, which is the subject of the study, assesses a current state of cross-border cooperation between the Slovak Republic and Ukraine and exposes its positives and at the same time also deficiencies, which are reflected by its participants.

Keywords:

Cross-border analysis, Cross-border cooperation, Participants of cross-border cooperation, Project activities

Úvod

Cezhraničná spolupráca predstavuje laboratórium procesu medzinárodnej integrácie, v ktorom dochádza k vytváraniu synergie medzi rôznorodými politickými, ekonomickými, kultúrnymi a spoločenskými charakteristikami zúčastnených aktérov. Prostredníctvom prehlbovania vzájomnej dôvery, porozumenia a posilňovania kompetencií územnej a lokálnej samosprávy sa cezhraničná spolupráca stala významným činiteľom pri budovaní integrovanej Európy. Cezhraničná spolupráca sa prejavuje v rôznych oblastiach spoločných záujmov od riešenia problémov s dopravnou infraštruktúrou, hospodárskym rozvojom, regionálnym rozvojom, ochranou životného prostredia, energetikou, cestovných ruchom a voľným časom, cez sociálnu oblasť, školstvo a vzdelávanie, inovácie a transfer technológií, kultúru alebo verejnú bezpečnosť. Cezhraničná spolupráca je poväčšine zameraná na podporu spoločného plánovania, hospodárskeho rozvoja, ochrany životného prostredia a kultúrnej spolupráce. Funkcionálne odlišnosti regionálnej ekonomiky v rámci národného hospodár-

stva spôsobujú, že rôznorodé regióny nemajú rovnaké potreby a priority a nereagujú na vonkajšie podnety rovnakým spôsobom (Varadzin 2005). Táto heterogenosť sa prejavuje v podobe regionálnych disparít a špecifik jednotlivých segmentov regionálnej ekonomiky. Do cezhraničnej spolupráce sa zapájajú zväčša regióny, ktoré v drvivej väčšine prípadov predstavujú periférne prihraničné oblasti vlastných štátov, znevýhodnené v porovnaní s centrálnymi oblasťami, ktoré dokážu akumulovať rozvojové impulzy. Uvedené skutočnosti sú dôležité hlavne v prípade, ak existujú dôležité rozdiely medzi štátmi na oboch stranách hranice.

Popri štátnych orgánoch v súčasnosti v rámci cezhraničných vzťahov pôsobí mnoho neštátnych aktérov, pričom dochádza k ich vzájomným interakciám, k interakciám medzi nimi a štátnymi orgánmi, či nadnárodnými organizáciami. Práve rastúca miera zapojenia mimovládnych a medzinárodných aktérov do cezhraničných vzťahov na jednej strane, ako aj vyššia senzitivita na rozhodnutia a konanie neštátnych aktérov zo strany štátnych orgánov, vyvolali potrebu prehodnotiť zaužívané prístupy k chápaniu cezhraničnej spolupráce. Navyše, zmeny vo fungovaní štátnej správy, aplikácia viacúrovňového riadenia, ako aj rôznorodé cezhraničné iniciatívy, podnietili postupný prechod od uvažovania o medzinárodných (v zmysle *border confirming*) vzťahoch smerom k transnacionálnym (v zmysle *border eroding*) vzťahom (Laine 2014). Väčšinu aktérov, ktorí sa zapájajú do cezhraničnej spolupráce, nepredstavujú centrálné vlády štátov, ale aktéri, ktorí sa nachádzajú na sub-štátnych úrovniach: reprezentanti regiónov, miest a obcí. Navyše, väčšinu projektov cezhraničnej spolupráce realizujú neštátni aktéri, t. j. mimovládne organizácie, záujmové skupiny a podnikateľské združenia. Z uvedeného dôvodu boli v rámci výskumu slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce oslovení predstavitelia vybraných obcí a miest Prešovského a Košického samosprávneho kraja a ďalší aktéri participujúci na cezhraničnej spolupráci v rôznych oblastiach svojho záujmu (kultúra, obchod, turistický ruch, hotelierstvo, školstvo, životné prostredie), ktorí pôsobia v tomto priestore.

Výskum cezhraničnej spolupráce nadväzoval na výsledky výskumov, ktoré boli realizované v rámci projektov ako EXLINEA, EUBorderConf, EUDIMENSIONS, CBCED, EUBOR-

DEREGIONS, resp. EUBORDERSCAPES, ako aj na výsledky výskumov Johna W. Scotta (2007, 2011a, 2011b, 2015), Liama O'Dowda (2001, 2002, 2005), Jamesa Andersona, Joachima Blattera (2003, 2004), Davida Newmana (2001a, 2001b, 2003, 2006), Henka van Houtuma (2002, 2005), Marcusa Perkmana (2002, 2003, 2005) a iných. V rámci výskumu boli predmetom analýzy aj témy, ktoré v podobných výskumoch odporúčal skúmať L. O'Dowd (2002). Témy zahŕňali skúmanie dlhovekosti, hustoty (density) a trajektórií vývinu cezhraničnej spolupráce v každom regióne vo svetle konkrétnej histórie tvorby hranice; udržateľnosti cezhraničnej spolupráce, t. j. či programy financovania EÚ povzbudili udržateľnú a dlhodobú cezhraničnú spoluprácu; resp. do akej miery cezhraničná spolupráca pomáha prenosu najlepších skúseností vo verejnom a súkromnom sektore (Smallbone - Xheneti 2008). Výskum sa sústredil aj na prekážky cezhraničnej spolupráce; vonkajšie vplyvy na cezhraničnú spoluprácu, resp. geopolitické alebo geoekonomické pozície vonkajších aktérov v pohraničných regiónoch, ako aj účinky cezhraničnej spolupráce na tvorbu symbolov ako potenciálny zdroj pre formovanie alebo rekonfiguráciu cezhraničnej identity.

Cieľom výskumu bolo skúmať postoje a percepcie lokálnych aktérov cezhraničnej spolupráce, teda kognitívne a ideové prvky, ktoré ovplyvňujú spôsob interpretácie politickej roly hraničných regiónov a cezhraničnej spolupráce. Uvedené skúmanie je dôležité z dôvodu, že práve lokálni aktéri najviac a najskôr pociťujú a reflektujú akékoľvek zmeny prístupov a politík k správe hranice. Výskum sa sústredil na slovenskú stranu hranice, keďže základným cieľom bolo skúmať možnosti rozvoja regiónu v rámci EÚ. Skúmali sme aj to, do akej miery ovplyvňuje hranica spôsob fungovania skupinových komunít a vzorce správania sa obyvateľstva a politických elít, resp. čo všetko v organizácii a systéme fungovania ľudskej spoločnosti ovplyvňuje hranica.

Interpretácia výsledkov

Výskum miest a obcí sa sústredil na deväť obcí a miest Prešovského samosprávneho kraja (Ubl'a, Stakčín, Spišský Hrhov, Snina, Humenné, Kamenica nad Cirochou, Klenová, Liptovská Teplička a Raslavice) a dve obce (Vyšné

Nemecké a Hažín) a mesto Michalovce z Košického samosprávneho kraja. Z uvedených obcí a miest tri skúmané obce (Raslavice, Spišský Hrhov a Liptovská Teplička) sa nachádzajú viac ako 80 km od hranice, čo nám umožňuje konštatovať, že nepatria priamo do prihraničného regiónu. Presné vymedzenie prihraničného regiónu síce neexistuje, ale ak ho vnímame ako územie, ktoré umožňuje dennú dochádzku obyvateľstva do zamestnania, do škôl, za službami a za sociálnymi kontaktmi na územie z druhej strany hranice, pokojne môžeme konštatovať, že uvedené obce nespádajú do tejto kategórie.

Dve obce (Spišský Hrhov a Hažín) mali cezhraničnú spoluprácu úzko špecializovanú na konkrétnu oblasť (sociálna oblasť, resp. oblasť obnoviteľných zdrojov energie). Spišský Hrhov a Raslavice mali svoje zmluvy o cezhraničnej spolupráci podpísané s vládnymi, resp. mimovládnymi organizáciami (Spišský Hrhov: Великоберезнянська селищна рада, Mladežnícka organizácia „Budúcnosť Dniprotronska“; Raslavice: Fond cezhraničnej spol. a rozvoja špeciálnych ekonomických zón rozvoja, Užhorod a Zakarpatské oblastné centrum rozvoja vidieckeho turizmu, Užhorod). Ostatné mestá a obce mali zmluvy orientované na partnerské mestá a obce (Vyšné Nemecké – Perečín, Vyšné Nemecké – Seredné, Michalovce – Užhorod, Ubľa – Veľké Berezné, Ubľa – Malé Berezné, Stakčín – Veľké Berezné, Snina – Khust, Humenné – Perečín, Humenné – Mukačevo, Humenné – Užhorod, Kamenica nad Cirochou – Kamenica, Klenová – Kostrino, Liptovská Teplička – Veľké Berezné).

Spolupráca skúmaných miest a obcí s partnermi na ukrajinskej strane hranice sa zakladala na podpísanej zmluve o spolupráci (len v jednom prípade malo mesto Humenné neformálnu dohodu s ukrajinským partnerom). V rámci cezhraničnej spolupráce respondenti zhodne deklarovali, že dochádza k vzájomnej interakcii viackrát ročne (len v prípade spolupráce medzi Sninou a Khustom bolo uvedené, že stretnutia sa realizujú len dvakrát ročne).

Z vytypovaných organizácií sme oslovili 10 organizácií: Košická regionálna komora SOPK; Školský internát na Medickej, Košice; Občianske združenie PRO TORNENSIS, Turňa nad Bodvou; Agentúra na podporu regionálneho rozvoja, Košice, n. o.; Centrum spoločenských a psychologických vied SAV – Spoločensko-

vedný ústav Košice; Východoslovenské múzeum v Košiciach; Centrum prvého kontaktu – Michalovce; Národné lesnícke centrum (Zvolen); Regionálne poradenské a informačné centrum Prešov; Agentúra regionálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja.

V rámci frekvencie spolupráce oslovených organizácií s príslušnými ukrajinskými partnermi v drvivej väčšine prevažovala spolupráca realizovaná viackrát ročne. Výnimku tvorila spolupráca Agentúry na podporu regionálneho rozvoja (Košice) s Užhorodskou národnou univerzitou a spolupráca Východoslovenského múzea (Košice) s Agentúrou regionálneho rozvoja cezhraničnej spolupráce Transcarpathia, ktoré prebiehali na úrovni raz za dva roky. Čo sa týka charakteru spolupráce, prevláda formálna forma na základe uzavretých zmlúv.

Obce sa v rámci spolupráce sústreďovali prevažne na cestovný ruch (13 zo 17; 76 %), umenie a kultúru (12 zo 17; 70 %), šport (8 zo 17; 47 %), vzdelávania (8 zo 17; 47 %) a regionálny rozvoj (8 zo 17; 47 %). Spolupráca mimovládnych organizácií (5x) a spolupráca v rámci informačno-komunikačných technológií (4x; 29 %) bola rovnako pomerne dôležitým aspektom spolupráce. Ostatné skúmané oblasti nepatrili medzi prioritné oblasti cezhraničnej spolupráce, čo je prekvapujúce hlavne v prípade oblastí ako je životné prostredie (1x; 6 %), školstvo (1x; 6 %), resp. poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka (2x; 12 %). Doprava a poskytovanie verejných služieb sa v dotazníkoch neobjavili ako oblasti spolupráce ani v jednom prípade.

Medzi cieľové skupiny realizovaných aktivít a spolupráce vo všetkých skúmaných projektoch boli uvedení volení predstavitelia obcí a miest. Vo veľkej miere bola cieľovou skupinou projektov aj verejnosť (14x; 82 %), miestne záujmové kluby a združenia (13x; 76 %) a odborní zamestnanci obce. Miestni podnikatelia (6x; 35 %), študenti a mládež (8x; 47 %) patrili medzi cieľové skupiny len v približne v polovici projektov.

Skúmané obce a mestá využívali v prevažnej miere (75 % respondentov) kombináciu zdrojov vlastného rozpočtu a externých zdrojov pochádzajúcich z rôznych grantových schém (ako sú napr. Nórske fondy, Program cezhraničnej spolupráce HUSKROUA, Phare, resp. z podpory zo štátneho rozpočtu) alebo len výlučne zo zdrojov vlastného rozpočtu obce alebo mesta. Výlučne na externé zdroje na

cezhraničnú spoluprácu sa spoliehala len jedna obec (Spišský Hrhov).

Pri realizácii a príprave cezhraničných projektov sa jednotlivé obce spoliehali výlučne na projektové agentúry, a/alebo na odborné kapacity obecného úradu. Ako príklad úplnej samostatnosti pri príprave a implementácii projektov je možné uviesť obec Raslavice. Táto obec spoločne so svojimi partnerskými organizáciami na ukrajinskej strane riešia všetky projektové otázky a postupy len a výlučne vo svojej vlastnej réžii vrátane spracovania materiálov v anglickom jazyku. Pomoc občianskych združení, resp. súkromných subjektov bola vnímaná ako zanedbateľná.

V prípade partnerstiev, ktoré majú dlhú tradíciu a nie sú nevyhnutne viazané len na grantovú a projektovú činnosť je možné uviesť ako výborné príklady spolupráce obcí Stakčín a Ubľa na slovenskej strane a Malého a Veľkého Berezného na ukrajinskej strane. V prípade obce Stakčín sa nosne spolupráca s Veľkým Berezným zameriava na oblasti kultúry a športu. V športovej oblasti je spolupráca mimoriadne zaujímavá. Je plánované zostavenie spoločného mládežníckeho tímu pre známy futbalový turnaj Fragaria cup v Prešove. Účelom tohto spojeného tímu Veľkého Berezného a Stakčina je poskytnúť pre ukrajinských mládežníckych hráčov možnosť zúčastniť sa tohto podujatia, na ktorom by inak nemohli z finančných dôvodov participovať. Pravidelne sa organizuje stretnutie s názvom Ľude pod Nastasom, nazvaný podľa kopca spájajúceho túto oblasť. Ide o spoločné trhy organizované v obci Stakčín, počas ktorých sa každoročne vytvorí jedna drevená socha, ktorá následne zdobí obec. Sprievodnými podujatiami sú ukážky zásahu obecných hasičov, prezentuje sa klub vojenskej histórie a podobne. Každoročne zástupcovia obcí kladú vence obetiam 1. sv. vojny. Toto podujatie je spojené aj s turistickým pochodom. Obec Stakčín taktiež organizuje Zraz mládeže Polonín, ktorý je spojený s turistickým pochodom. V oblasti cestovného ruchu bol realizovaný spoločný projekt Informácie nepoznajú hranice, kde hlavným projektovým riešiteľom bola obec Ubľa. Výsledkom tohto projektu bola okrem iného aj reprezentačná viacjazyčná publikácia, ktorá prezentuje zaujímavosti regiónu po oboch stranách hranice.

Spolupráca medzi samosprávami sa realizuje i v rovine zdieľania know how. Zástupcovia

Veľkého Berezného mali napríklad možnosť zúčastniť sa zasadnutia obecného zastupiteľstva v Stakčine. Mali možnosť získať skúsenosti zo spôsobu vedenia a programu zasadnutia obecného zastupiteľstva. Podľa vyjadrení respondentov štruktúrovaných rozhovorov zástupcov Veľkého Berezného zaujímali najmä procesy riešenia otázky spracovania tuhého komunálneho odpadu, ktorý je veľkým problémom ich regiónu.

Špecifický druh spolupráce medzi slovenskými a ukrajinskými partnermi v oblasti bezpečnostného manažmentu a práce mestskej polície, sa formuje medzi mestami Užhorod a Michalovce. Mesto Michalovce a jeho zbor mestskej polície majú bohaté skúsenosti s bezpečnostným manažmentom na tejto úrovni ochrany verejného poriadku. Michalovská mestská polícia disponuje moderným technologickým zázemím pre vizuálny monitoring verejných priestranstiev a cestných komunikácií, ktorý je využívaný aj PZ SR, MV SR a inými organizáciami, oprávnenými podľa zákona narábať s takýmito údajmi a informáciami. Mesto Užhorod je v štádiu zriaďovania takejto bezpečnostnej zložky v organizačnej pôsobnosti samotného mesta. Aktuálne má mesto len približne jednu desiatku strážnikov, ktorí nedisponujú náležitým vybavením. Zámerom projektu je prispieť jednak skúsenosťami z riadenia bezpečnostného manažmentu v mestskom prostredí a taktiež k podpore technického a technologického zázemia formujúcej sa bezpečnostnej zložky v meste Užhorod. Tento pripravovaný projektový zámer počíta tiež so zabezpečením vozového parku pre formujúcu sa mestskú políciu v Užhorode.

Prekvapujúcim zistením bolo, že okrem jedného prípadu predstaviteľa obcí a miest nedokázali uviesť ani jednu historickú osobnosť zviazanú s lokalitou/regiónom, ktoré by ich zviditeľňovali, a tak nepriamo prispievali k rozvoju cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou. Ojedinele boli uvádzaní tí, ktorí významnou mierou spolupracujú so subjektami a usilujú o podporu a pomoc pri rozvíjaní cezhraničnej spolupráce. V tomto smere Vyšné Nemecké uviedlo Ing. Vladimíra Benča (RC SFPA) a Ing. Eduarda Buraša (Feman, n. o). Neporovnateľne väčší potenciál významných osobností podporujúcich cezhraničnú spoluprácu uvádzali organizácie. Centrum prvého kontaktu v Michalovciach

upriamuje pozornosť na Gabriela Doriča, zástupcu prednostu mesta Michalovce, prezidenta Juventy Michalovce, ktorý už viac ako 15 rokov aktívne podporuje a napomáha rozvoju cezhraničnej slovensko-ukrajinskej spolupráci (v roku 2005 dopomohol nájsť na Ukrajine prvého projektového partnera – neziskovú organizáciu Uzhgorod 21. storočia. Nemenej dôležitým z pohľadu Centra je aj Martin Vaľko, majiteľ regionálnej „Televízie Zemplín“, ktorý od roku 2005 pravidelne prináša reportáže a informácie z Ukrajiny a ktorý zároveň cez jeho ukrajinského obchodného partnera „Televízia TISA“ prináša ukrajinským divákovi informácie a reportáže zo Slovenska. Centrum spoločenských a psychologických vied SAV – Spoločenskovedný ústav Košice hovorí o prínose Alexandra Mušíku, Alexandra Dulebu či Vladislava Benča. Košická regionálna komora SOPK zase poukazuje na aktivity Eduarda Buraša či Jany Burianovej. Ostatné zainteresované organizácie sa k tejto otázke nevyjadria.

Za zásadný problém je všeobecne považovaná vízová povinnosť ukrajinských partnerov. Ďalším z identifikovaných problémov, ktorý sa výrazne podpisuje na možnosti efektívnych a operatívnych riešení tak v prípravnej, ako aj implementačnej fáze projektových činností, je problém dlhých čakacích intervalov na hraniciach. Ako to uviedol Ing. Peter Paľa, prednosta OÚ Raslavice: „najoperatívnejšie je stretnúť sa vo Veľkých Slemenciach, kde je peší priechod“. Po skončení obdobia náporov spojených s nákupmi je možné hraničný priechod na ukrajinskú stranu prejsť pomerne rýchlo, s partnerskou organizáciou vyriešiť potrebné veci a následne sa vrátiť v rýchlom čase, t. j. v riadnej pracovnej dobe“.

Z dotazníkov vyplynulo, že jedným z problémov, ktorý výrazne vplýva na spoluprácu je neraz neštandardný prístup ukrajinských partnerov k plneniu niektorých povinností. Jednak sa objavuje problém nedodania náležitých materiálov a taktiež aj neefektívna komunikácia a nedodržiavanie časových lehôt pre prípravu a realizáciu jednotlivých, vopred dohodnutých krokov. Markantné pochybenia ukrajinskej strany zaznamenal napr. projekt realizovaný Gréckokatolíckou farnosťou v Lutine. RNDr. Machová v tomto kontexte uviedla, že „jedným z dôvodov je aj to, že úradníci príslušného odboru MÚ v Užhorode sú zamestnancami v štátnej službe, čo im neu-

možňuje získavať finančné prostriedky z iných zdrojov ako je ich funkčný plat. Okrem nemožnosti súkromne podnikáť, nemôžu prijímať ani odmeny v podobe činností na základe Dohody o vykonaní práce, ktorá by bola možná na základe plánovaných odmien z grantových prostriedkov. To spôsobuje zvýšenú záťaž týchto úradníkov, ktorí bez nároku na odmenu musia popri svojej bežnej agende v úrade spracovávať aj projektovú dokumentáciu a materiály, teda venovať sa niečomu, z čoho nemajú žiadne benefity“.

Problémom je aj kofinancovanie zo strany ukrajinských partnerov. Rozpočty samospráv nedisponujú dodatočnými prostriedkami a často nemajú možnosť využiť služby bankových subjektov, ktoré by im mohli poskytnúť pôžičku alebo hypotekárny úver. Tento problém je prehlbovaný aj tým, že samospráva má svoje účty vlastne v štátnej pokladnici. Tak dochádza k rôznym zdržaniam, ročným uzatváraniam účtov. Účty bývajú v novom účtovnom roku, ktorý v zásade korešponduje s rokom kalendárnym, nanovo zriadené, s novými údajmi, ako číslo účtu a pod. Stáva sa aj to, že konečný zostatok účtu sa nemusí v plnej miere stotožňovať s počiatočným stavom v novom roku, pričom ide o časté znižovania množstva disponibilných finančných prostriedkov. Týmto komplikáciám sa snažia niektoré samosprávy predchádzať tak, že si zriaďujú neziskové organizácie, ktoré svoje účty vedú v komerčných bankách v krajinách mimo Ukrajiny, a tak nepodliehajú spomínanej náročnej procedúre, ako aj nekompatibilita právnych, sociálnych a ekonomických noriem platných na SK, resp. v EÚ a na UA. V rovine vedenia účtovníctva je rozdiel medzi SK a UA napríklad v tom, že na UA nie je potrebné viesť elektronický účtovný denník, čo je ale potrebné na SK. To má za následok zdržania vo vytváraní priebežných i záverečných hodnotiacich správ v oblasti financií, lebo vedenie účtovných záznamov len v papierovej podobe sa následne musí prepracovať do elektronickej podoby.

Predovšetkým v počiatočnej fáze projektových činností, ale aj počas implementácie projektov je problémom to, že neexistuje funkčný mechanizmus prostredníctvom ktorého by sa uľahčil proces vykonávania zmien v projektoch, ktoré nebolo možné predvídať vopred. To sa prejavuje na plynulosti procesu implementácie. Neexistuje funkčný mechanizmus, ktorý

by dokázal zohľadniť takéto závažné zmeny, ktoré často nie je možné predpokladať a ktorý by umožnil napríklad predĺženie implementačného obdobia. Zvýšená operatívnosť pri takýchto zmenách by sa mohla výrazne pozitívne podpísať nielen na plynulom priebehu procesu implementácie, ale v konečnom dôsledku aj na kvalite realizovaných činností, indikátorov a finálnych riešeniach.

Zaujímavé bolo sledovať percepciu prekážok rozvoja cezhraničnej spolupráce medzi obcami a mestami, ktoré sa nachádzajú v rámci prihraničného regiónu a tými, ktoré sa vzdialenosťou nachádzajú mimo prihraničného regiónu. Obce a mestá mimo prihraničného regiónu zhodne považovali jednotlivé bariéry za veľmi málo vplyvné. Na druhej strane, mestá a obce nachádzajúce sa v blízkosti hraníc považovali jednotlivé bariéry (hlavne odlišné správne systémy a administratívne problémy, legislatívne prekážky, rôzna úroveň infraštruktúrneho vybavenia) ako tie, ktoré majú veľký vplyv na cezhraničnú spoluprácu.

Dotazované organizácie uviedli aj ďalšie prekážky ako: minimálna komunikácia slovenského národného kontrolného orgánu s predkladateľmi žiadosti o platbu; neskoré upozornenia na chýbajúce doklady/podklady; nepriemerane dlho trvajúca kontrola výdavkov zálohových platieb na Ministerstve pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR a následné uvoľnenie ďalších finančných prostriedkov; nemožnosť odvolať sa proti hodnoteniam slovenského národného kontrolného orgánu; vnímanie niektorých finančných inštitúcií Ukrajiny ako rizikového partnera (v prípade projektov ENPI CBC HUSKROUA). Isté ťažkosti boli avizované aj pri implementácii projektov v rámci Nórskeho finančného mechanizmu (NFM): prieťahy v manažmente NFM, ktoré na Slovensku spôsobili podstatné skrátenie doby realizácie projektov pre prijímateľov a partnerov; personálna poddimenzovanosť Národného kontrolného bodu na Úrade vlády SR zapríčiňujúcej predĺženie dĺžky schvaľovania priebežných správ.

V rámci prípravy spoločných projektov sa ako bariéry cezhraničnej spolupráce javili aj finančné problémy pri vypracovávaní projektov (resp. dlhšie posudzovanie žiadostí o platbu, nejednotné a často menené postupy implementácie projektov...), komplikované administratívne požiadavky, ktoré sa prejavujú hlavne v legislatívnych rozdieloch v oblasti účtovní-

ctva, ekonomických činností najmä pri príprave a realizácii projektov. Obce a mestá sa (okrem kultúrnej a športovej spolupráce) pri rozvoji cezhraničnej spolupráce spoliehali len na finančné prostriedky získané z rôznych grantových schém (v prípade, že obce a mestá nedokážu získať grant, nemali, resp. nedokázali vyčleniť dostatok financií na rozvoj cezhraničnej spolupráce). Pre mestá a obce, hlavne tie, ktoré sa nachádzajú v blízkosti hraníc, sa ako problém rozvoja cezhraničnej spolupráce vníma aj vízová povinnosť Ukrajincov, resp. bariéry vyplývajúce z komplikovaného prekonávania Schengenskej hranice (dlhé čakacie doby na hraničných prechodoch).

Ako potenciálnych partnerov v budúcnosti respondenti - predstavitelia obcí a miest - prevažne uvádzali len existujúcich partnerov, z čoho je možné urobiť záver, že necítia potrebu nadväzovať ďalšiu spoluprácu s inými mestami a obcami, resp. s inými aktérmi. Skôr sa sústreďujú na rozšírenie a prehĺbenie spolupráce v rámci existujúcich partnerstiev. Výskum tak nepreukázal, že by lokálni aktéri vnímali potenciál cezhraničnej spolupráce ako kľúčový impulz pre rozvoj prihraničného regiónu - napriek tomu, že väčšina respondentov (deklaratívne) chápe cezhraničnú spoluprácu ako nástroj na riešenie spoločných problémov a záujmov v cezhraničnom regióne.

Medzi potenciálne aktivity, ktoré by mohli prispieť k rozvoju cezhraničnej spolupráce, respondenti uvádzali hlavne spoluprácu v cestovnom ruchu ako vzájomnú propagáciu turistických atrakcií, budovanie spoločných tematických turistických trás, dobudovanie infraštruktúry cestovného ruchu, vytvorenie nových turistických trás. Oslovené organizácie vidia potenciál pre ďalší rozvoj slovensko-ukrajinskej spolupráce: v rozvoji obchodných vzťahov; v budovaní sociálneho kapitálu, v odbúravaní predsudkov; v identifikácii a riešení spoločných problémov, v podpore vzniku spoločných aktivít, v rozvoji vzdelávania v oblasti sociálnych podnikov, v poľnohospodárstve a v energetike; v spolupráci múzeí a galérií; v aktivitách podporujúcich rozvoj malého a stredného podnikania a vo vzdelávaní k trvalo udržateľnému rozvoju.

Regióny na oboch stranách slovensko-ukrajinskej hranice sú vnímané ako periférne regióny dosahujúce relatívne nízku úroveň ekonomického rozvoja a so sociálne marginali-

zovanými skupinami. Regióny na slovensko-ukrajinskej hranici majú relatívne izolované polohy vzhľadom k ekonomickým a politickým centráram svojich štátov a nedostatočnú dopravnú infraštruktúru, kde cestná a železničná sieť je zaostalejšia v porovnaní s inými oblasťami štátu, resp. je veľmi riedka. Zaostalosť týchto regiónov sa premieťa aj do nízkeho prílevu domáceho a zahraničného kapitálu. Problémom cezhraničnej spolupráce je aj neexistencia právnej a administratívnej štruktúry, podporujúcej cezhraničné iniciatívy.

Výskum poukázal na relatívne nižšiu mieru spolupráce medzi obcami, mestami a ďalšími regionálnymi aktérmi na obidvoch stranách hranice. Uvedené tvrdenie nekorešponduje s faktom rastúceho záujmu o cezhraničnú spoluprácu, čo je napríklad vidieť podľa nárastu počtu predkladaných projektov v rámci jednotlivých výziev ENPI CBC HUSKROUA. Kým v prvej výzve bolo podaných celkom 148 žiadostí (z toho na spoluprácu s UA bolo orientovaných 50 projektov) a schválených 47 (z toho 20 projektov spolupráce s UA), v tretej výzve to už bolo 269 žiadostí, z ktorých však bolo podporených len 30 (z nich iba 10 smerovali na UA). V rámci troch výziev bolo podaných 304 projektov spolupráce s UA, ale schválených bolo iba 51, t. j. len 16,8 %!

1. Výzva (výber so spoluprácou s UA)

Zaslané žiadosti 148, z nich na UA: 50/ 34 %	schválené projekty 47, z nich na UA:20 /43 %
SK - UA 23	SK - UA 14
HU - SK - UA 9	HU - SK - UA 2
SK - RO - UA 3	SK - RO - UA 0
HU - SK - RO - UA 15	HU - SK - RO - UA 4

2. Výzva (výber so spoluprácou s UA)

Zaslané žiadosti 259, z nich na UA: 115/ 44 %	schválené projekty 46, z nich na UA: 21/ 46 %
SK - UA 54	SK - UA 12
HU - SK - UA 39	HU - SK - UA 3
SK - RO - UA 4	SK - RO - UA 2
HU - SK - RO - UA 18	HU - SK - RO - UA 4

3. Výzva (výber so spoluprácou s UA)

Zaslané žiadosti 269, z nich na UA: 139/ 52%	schválené projekty 30, z nich na UA: 10/ 33%
SK - UA 70	SK - UA 5
HU - SK - UA 39	HU - SK - UA 3
SK - RO - UA 4	SK - RO - UA 0
HU - SK - RO - UA 26	HU - SK - RO - UA 2

Všetky výzvy a ich miera úspešnosti

Zaslané žiadosti 676, z nich na UA: 304/ 45 %	schválené projekty 123, z nich na UA:51/41 %
SK - UA 147	SK - UA 59
HU - SK - UA 87	HU - SK - UA 8
SK - RO - UA 11	SK - RO - UA 2
HU - SK - RO - UA 59	HU - SK - RO - UA 10

Zdroj: spracované podľa podkladov VÚC PSK a ENPI CBC HUSKROUA

Je potrebné upozorniť, že cieľom nášho výskumu nebola analýza úspešnosti/neúspešnosti predkladaných žiadostí – tento fenomén, podľa nášho názoru, by si vyžadoval osobitný výskum a zodpovedajúcu analýzu.

Faktom však ostáva, že existujúca hranica medzi Slovenskom a Ukrajinou je stále vnímaná ako bariéra rozvoja. Vo väčšine prípadov sa spolupráca medzi mestami a obcami sústredila len na kultúrno-športové aktivity.

V rámci výskumu sme pozorovali, že pridaná hodnota nami sledovanej cezhraničnej spolupráce je viditeľnejšia ako priame projektové výsledky. Cezhraničná spolupráca vytvorila atmosféru zblíženia a dialógu a podporila vzájomné medzikultúrne vzdelávanie. Tým sa potvrdili niektoré závery vyplývajúce z projektov Exlinea, CBCED a EUBORDERREGIONS.

Respondenti vnímali, že primárnym pozitívnym efektom cezhraničnej spolupráce je vytváranie rôznych interakcií na viacerých úrovniach spoločnosti. Taktiež bolo zaznamenané, že prostredníctvom cezhraničnej spolupráce sa vytvára konkrétnejší obraz hranice, čím sa eliminujú stereotypy o komunite žijúcej na druhej strane hranice.

Z hľadiska hustoty (density) cezhraničných iniciatív môžeme konštatovať, že síce v odpovediach respondentov prevažujú zmluvné vzťahy medzi aktérmi CBC nad neformálnymi iniciatívami, avšak väčšina cezhraničných iniciatív má skôr projektový ako dlhodobý charakter. Problémom je často schopnosť, resp. možnosť dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj cezhraničnej spolupráce. Prostredníctvom rôznych projektov dochádza k čiastočnej spolu-

práci, avšak tá väčšinou v aktívnej podobe končí po skončení konkrétnych projektov.

Výskum preukázal, že hlbšej cezhraničnej spolupráci chýbajú zdroje a ukazuje sa, že existuje len veľmi malý verejný záujem zapojiť sa do prípravy alebo činností v oblasti spolupráce. Výsledkom je, že proces budovania regiónov má viac čo do činenia so selektívnym sieťovaním tých, ktorí cezhraničnú spoluprácu realizujú, a ktorí pracujú do značnej miery (ale nie výlučne) v rámci verejného sektora. Vo výskume nebolo preukázané, že súkromný sektor javí veľké úsilie o zapojenie sa do agendy cezhraničnej spolupráce.

Viackrát sa objavilo odporúčanie, ktoré je možné vnímať ako istú prosbu či návrh, že efektívnemu prehlbovaniu spolupráce medzi SK a UA by mohla byť nápomocná samostatná projektová výzva pre tieto dve krajiny. Existujúce súčasné možnosti si vyžadujú zapojenie partnerov, ktorí sú z iných rôznych krajín. Napríklad podmienenosť partnerstva aj s maďarskou stranou v sebe skrýva problémy jazykového charakteru. Jazyková bariéra musí byť často kompenzovaná privolávaním si prekladateľa, čo predstavuje ďalšie finančné investície, ktoré sú spojené len s prípravnou fázou.

Vzhľadom na problémy s nekompatibilitou právneho, ekonomického a sociálneho systému by bolo žiaduce a odporúčané zriadenie poradného orgánu, ktorý by umožňoval čo možno najhladší priebeh podávania projektov, ktorý by dokázal identifikovať mechanizmy pri financovaní a celkovej implementácii projektu tak, aby boli v súlade s platnými právnymi regulami určujúcimi činnosť v prípade SK a UA partnerov. Ako možný zdroj inšpirácie takejto podpornej zložky bol uvedený tzv. Spoločný technický sekretariát, ktorý funguje pre SK - PL cezhraničnú spoluprácu a sídli v Krakove.

Objavil sa tiež návrh, že pre lepšiu prípravu projektov by bolo vhodné poskytnúť všetky informácie o výzvach a projektoch, vrátane príloh v slovenskom jazyku. Je prípustné podávanie projektov v anglickom jazyku, no pre proces spracovania projektu, ktorý sa aj tak stále formuluje v národnom jazyku, by bolo dobré disponovať v rovnakej jazykovej úprave aj všetkými informáciami. Špecifiká výzvy, ktoré sú často uvedené práve v prílohách môžu v niektorých momentoch vplývať aj na samotné rozhodnutie, či je v možnostiach danej obce,

mesta alebo organizácie do tejto projektovej činnosti vôbec vstupovať a žiadať o ňu.

Ing. Džomeková z MÚ v Snine uviedla skúsenosť, ktorá by umožňovala výrazne eliminovať možné komplikácie pri implementácii projektu, a ktoré by súviseli s rozdielnymi legislatívnymi rámcami v partnerských mestách v jednotlivých krajinách. Značnej časti komplikácií je možné predísť presným naplánovaním činností a financovania v samotnej žiadosti o projekt. Takáto precízna práca, ktorá v sebe zahŕňa špecifiká legislatívnych rámcov oboch participujúcich strán umožňuje mimoriadne hladký priebeh implementácie. Nie je to prirodzene návod na odstránenie všetkých problémov. Rovnako uviedla, že problémom, ktorý by bolo pri realizácii týchto projektov možné riešiť, sú finančné straty na ukrajinskej strane spôsobené zmenou a výkyvmi kurzu Ukrajinskej Hrivny voči Euru. Pri tvorbe a plánovaní rozpočtu by bolo vhodné zohľadňovať tento fakt a vytvoriť mechanizmus možných kompenzácií takto vzniknutých strát. Pri tvorbe tohto kompenzačného mechanizmu by bolo možné vychádzať z vývoja kurzu za isté obdobie (napr. jedného kalendárneho roka). Na základe týchto údajov by bolo možné stanoviť kurzový interval, v ktorom by bola suma požadovaná v Eurách zachovaná aj napriek kolísaniu kurzu.

Veľké skúsenosti z realizácie projektovej spolupráce sa medzi SK a UA sa odzrkadľujú aj na odporúčaní z MÚ v Michalovciach. Podľa slov RNDr. Machovej nekompatibilita právnych a obchodných noriem medzi SK a UA je do istej miery aj výhodou. Systém na UA je benevolentnejší než na SK, ktoré musí zohľadňovať normy a nariadenia EÚ. Takáto benevolentnosť umožňuje už v procese prípravy nastaviť jednotlivé kroky pri riešení grantových úloh a pri financovaní projektových aktivít tak, že sú v súlade s prísnejším, teda slovenským, resp. európskym rámcem. Ukrajinskej strane síce pribúdajú povinnosti, s ktorými sa typovo nestretávajú vo svojom prostredí, no uvedené prispôsobenie sa, má pozitívny vplyv na elimináciu takých nedostatkov, ako neoprávnené výdavky.

Podobný návrh ako RNDr. Machová, prezentoval aj Ing. Paľa z OÚ Raslavice, ktorý je autorom ešte jedného zásadného odporúčania, ktoré zároveň poukazuje na zdroje fundamentálnych pochybení pri príprave a realizácii pro-

jektov. Prednosta OÚ v Raslaviciach zdôraznil potrebu precízneho naštudovania podmienok jednotlivých výziev. Oboznámenie sa s platnými podmienkami a vypracovanie projektu v súlade s nimi, dokáže výrazne predísť možným problémom a komplikáciám vo všetkých projektových fázach vrátane tvorby projektu.

Záver

Inkluzívny alebo uzavretý charakter hranice taktiež predstavuje významný faktor, ktorý zásadne ovplyvňuje sklon k podpore cezhraničnej spolupráce. Odpovede respondentov najčastejšie indikovali bariéry cezhraničnej spolupráce, ktoré priamo súvisia s uzavretým charakterom Schengenskej hranice a s (ne)efektívnosťou manažmentu hranice (komplikované prekonávanie Schengenskej hranice, dlhé čakacie doby na hraničných prechodoch, vízová povinnosť, nedostatočná infraštruktúra v pohraničí, a pod.).

Cezhraničná spolupráca je respondentmi síce vo všeobecnosti vnímaná ako prostriedok pre hospodársku a kultúrnu výmenu, resp. pre budovanie politických koalícií pre účely regionálneho rozvoja, avšak tieto aktivity narážajú na značné štrukturálne, finančné, politické obmedzenia. Vyjadrujeme presvedčenie, že zrušenie vízovej povinnosti pre občanov UA bude zároveň odstránením jednej z bariér, ktorá do značnej miery negatívne ovplyvňovala charakter spolupráce medzi prihraničnými regiónmi SK a UA.

Literatúra:

- ANDERSON, J. – O'DOWD, L. (1999): Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. *Regional Studies*, roč. 33, č. 7, s. 593 – 604.
- BLATTER, J. (1997): Explaining Crossborder Cooperation: A Border-Focused and Border-External Approach. *Journal of Borderlands Studies*, roč. 12, č. 1 – 2, s. 151 – 174.
- BLATTER, J. (2000): Emerging Cross-Border Regions as a Step towards Sustainable Development? Experiences and Considerations from Examples in Europe and North America. *International Journal of Economic Development*, roč. 2, č. 3, s. 402 – 439.
- BLATTER, J. (2003): Beyond Hierarchies and Networks: Institutional Logics and Change in Transboundary Spaces. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, roč. 16, č. 4, s. 503 – 526.
- BLATTER, J. (2004): 'From Spaces of Place' to 'Spaces of Flows'? Territorial and Functional Governance in Cross-Border Regions in Europe and North America. *International Journal of Urban and Regional Research*, roč. 28, č. 3, s. 530 – 548.
- BÜCHNER, J. – SCOTT, J. (eds.) (2009): *Local Dimensions of a Wider European Neighbourhood: Developing Political Community Through Practices and Discourses of Cross-Border Cooperation. Final Project Report*. Leibniz: EUDIMENSIONS.
- CELATA, F. – COLETTI, R. (2012): *Soft, mobile or networked? Cross-border cooperation and the topology of the European Union external frontier*. Working Paper Series 2.
- DIMITROV, M. et al. (2003): Cross-Border Cooperation in South-Eastern Europe. The Enterprises' Point of View. *Eastern European Economics*, roč. 41, č. 6, s. 5 – 25.
- HOUTUM, H. v. (2002): Borders of Comfort, Spatial Economic Bordering Processes in the European Union. *Regional and Federal Studies*, roč. 12, č. 4, s. 37 – 58.
- HOUTUM, H. v. (2005): The Geopolitics of Borders and Boundaries. *Geopolitics*, roč. 10, č. 4, s. 672 – 679.
- HOUTUM, H. v. – NAERSSSEN T., v. (2002): Bordering, Ordering, and Othering. *Journal of Economic and Social Geography (TESG)*, roč. 93, č. 2, s. 125 – 136.
- HOUTUM, H. v. – STRÜVER, A. (2002): Borders, Strangers, Doors and Bridges. *Space & Polity*, roč. 6, č. 2, s. 141 – 146.
- HOUTUM, H. v. – KRAMSCH, O. – ZIERHOFER, W. (eds.) (2005): *Bordering Space*. Aldershot: Ashgate.
- HOUTUM, H. v. – PIJPERS, R. (2007): The European Union as a Gated Community: The Two-Faced Border and Immigration Regime of the EU. *Antipode*, roč. 39, č. 2, s. 291 – 309.
- HOUTUM, H. v. – SCOTT, J. (2005a): *Boundaries and the Europeanisation of Space: The EU, Integration and Evolving Theoretical Perspectives of Borders*. Berlin and Nijmegen: EXLINEA.
- HOUTUM, H. v. – SCOTT, J. (2005b): *Policy Considerations of Project Results: "Good Practices" and Situational Ethics of Cross-Border*

- Cooperation. Berlin and Nijmegen: EXLINEA Policy Paper.
- HUBER, P. B. (2003): On the Determinants of Cross-border Cooperation of Austrian Firms with Central and Eastern European Partners. *Regional Studies*, roč. 37, č. 9, s. 947 – 955.
- KRAMSCH, O. (2003): The Temporalit(ies) of European Cross Border Governance: Euregions and the Problem of Sens. *Journal of Borderland Studies*, roč. 18, č. 2, s. 69 – 85.
- LAINE, J. (2014): Opportunities and Challenges of Non-State Dialogue Across the Finnish-Russian Border. In: *Annales Scientia Politica* Vol. 3, No. 1, pp. 4 – 14. ISSN 1339-0732.
- NEWMAN, D. (2001a): Boundaries, Borders and Barriers: Changing Geographic Perspectives on Territorial Lines. In: ALBERT M. et al. (eds.): *Identities, Borders and Orders, Rethinking International Relations Theory*, Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 137 – 150.
- NEWMAN, D. (2001b): Boundaries, Territory and Postmodernity: Towards Shared or Separate Spaces? In: PRATT, M. – BROWN, J. (eds.): *Borderlands Under Stress*, London: Kluwer.
- NEWMAN, D. (2003): On borders and power: A theoretical framework. *Journal of Borderland Studies*, roč. 18, č. 1, s. 13 – 25.
- NEWMAN, D. (2006): Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue. *European Journal of Social Theory*, roč. 9, č. 2, s. 171 – 186.
- NEWMAN, D. – PAASI, A. (1998): Fences and Neighbors in the Postmodern World: Boundary Narratives in the Political Geography. *Progress in Human Geography*, roč. 22, č. 2, s. 186 – 207.
- O'DOWD, L. (2001): Analysing Europe's Borders. *IBRU Boundary and Security Bulletin*, s. 67 – 79.
- O'DOWD, L. (2002): The Changing Significance of European Borders. *Regional and Federal Studies*, roč. 12, č. 4, s. 13 – 36.
- O'DOWD, L. (2005): The Changing Significance of European Borders. In: ANDERSON, J. – O'DOWD, L. – WILSON, T. M. (eds.): *New Borders for Changing Europe. Cross-border Cooperation and Governance*. Frank Cass: London, Portland, s. 13 – 36.
- O'DOWD, L. – DIMITROVA, B. (2007): *Promoting Civil Society across the Borders of the EU Neighborhood: Debates, Constraints and Opportunities*. Belfast: Centre for International Borders Research, Queen's University.
- PAASI, A. – PROKKOLA, E. K. (2008): Territorial Dynamics, Cross Border Work and Everyday life in the Finnish-Swedish Border area. *Space and Polity*, roč. 12, č. 1, s. 13–29.
- PERKMANN, M. (2002): *The rise of the Euro-region. A bird's eye perspective on European cross-border cooperation*. Lancaster: University of Lancaster.
- PERKMANN, M. (2003): Cross-Border Regions in Europe: Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-operation. *European and Regional Studies*, roč. 10, č. 2, s. 153 – 171
- PERKMANN, M. (2005): *Cross-border Co-operation as Policy Entrepreneurship: Explaining the Variable Success of European Cross-border Regions*. CSGR Working Paper No. 166/05.
- PERKMANN, M. – SUM N. L. (eds.) (2002): *Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- SCOTT, J. (ed.) (2006a): *EU Enlargement, Region Building and Shifting Borders of Inclusion and Exclusion*, Aldershot: Ashgate.
- SCOTT, J. (2006b): *EU Geopolitics and Emerging Research Agendas: A Summary Report*. EUDIMENSIONS.
- SCOTT, J. (2007): *Borders, Border Studies and EU Enlargement*. EUDIMENSIONS.
- SCOTT, J. (2011a): *State of the Debate Report D6 (WP 1)*. EUBORDERREGIONS.
- SCOTT, J. (2011b): *Borders, Border Studies and EU Enlargement*. In: WASTL-WALTER, D. (ed.) *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Burlington, Ashgate Publishing Company 2011, s. 123 – 142.
- SCOTT, J. W. (2015): *Eastern Neighbourhood as a Political Divide: EU Policies of Regional Cooperation and 'Selective Visibility' in the Case of Ukraine*. Working Paper 10.
- SCOTT, J. – MATZEIT, S. (2006a): *Lines of Exclusion as Arenas of Cooperation: Reconfiguring the External Boundaries of Europe – Policies, Practices, Perceptions. Executive Summary*. EXLINEA.
- SCOTT, J. – MATZEIT, S. (eds.) (2006b): *Lines of Exclusion as Arenas of Cooperation: Reconfiguring the External Boundaries of Europe – Policies, Practices, Perceptions. Final Project Report*. EXLINEA.

- SCOTT, A. J. – STORPER, M. (2002): *Regions, Globalization, Development. Regional Studies*, roč. 37, č. 6 – 7, s. 579 – 593.
- SMALLBONE, D. – LABRIANIDIS, L. – VENESAAR, U. – WELTER, F. – ZASHEV, P. (2007): *Challenges and Prospects of Cross-Border Cooperation in the Context of the EU Enlargement*. Kingston University.
- SMALLBONE, D. – XHENETI, M. (2008): *CBCED Deliverable 16: Policy Issues Related to Entrepreneurship Development and Crossborder Cooperation in Case Study Regions*.
- SMALLBONE, D. – WELTER, F. – XHENETI, M. (2012): *Cross-Border Entrepreneurship and Economic Development in Europe's Border Regions*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publishing.
- VARADZIN, F. et al. (2005): *Regiony a vnější ekonomické vztahy*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava. ISBN 80-248-0968-0.

Článok je čiastkovým výstupom grantovej úlohy Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách - KEGA č. 054PU-4/2016